

BİR KIYAS KARGAŞASI; MESNEVÎ'DEKİ BAKKAL VE PAPAĞAN ÖYKÜSÜ

Ziya AVŞAR*

Shokria SAYEDİ***

Özet: Mevlâna Mesnevî'de anlaşılması zor olan soyut nitelikteki dinî ve tasavvufî kavramları hikâyeler yoluyla somutlaştırarak anlatmayı tercih eden bir yol izler. Mevlâna, hikâyeleri anlatırken kimi zaman hikâye içinde ve kimi zaman da hikâye sonunda o hikâye ile neyi anlattığını ve anlattığı şeyin nasıl yorumlanacağını bizzat kendisi şerh ederek okuyucuya eserin nasıl anlaşılması gerektiğini gösterir. Bildiri konusu olarak seçtiğimiz *Bakkal ve Papağan Öyküsü*'nün konusu kısaca şöyledir: Bir bakkalın hem çok iyi konuşan hem de sahibinin olmadığı zamanlarda dükkânı bekleyen iyi eğitilmiş bir papağanı vardır. Bir gün bu papağan dükkân beklerken, fare avlamak için içeri giren bir kediden korkarak telaşla uçmaya çalışır ve içerdeki gül yağı şişelerini kırıp döker. Sahibi dükkâna gelip de bu durumu görünce öfkeyle papağanın başına vurarak onu kel eder. Papağan bu durum üzerine konuşmayı keser. Olaya üzülen bakkal onu konuşturmak için çareler arar ama başaramaz. Bir gün dükkâna kel bir derviş gelir. Onu gören papağan; "Ey derviş sen de benim gibi gül yağı döktüğün için mi kel oldun?" diye tekrar konuşur. Mevlâna bu öykünün yorum kısmında, papağan gibi yanlış kıyas yapmanın, değerlerin anlaşılmasında nasıl bir kargaşa yaratacağı hususu üzerinde durur. Bu bildiride *Bakkal ve Papağan Öyküsü* üzerine Mevlâna'nın düşünceleri irdelenmiş ve öykünün temel kavramı olan kıyas kavramı üzerinden öykünün temel iletişi aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevi, Bakkal, Papağan, Kıyas.

A Confusion of Comparisons: The Shopkeeper and Parrot Story in the *Mesnevî*

Summary: In the *Mesnevi*, Mevlâna follows an approach of concretizing abstract religious and mystical concepts that are difficult to understand through stories. While narrating the stories, Mevlâna often provides an explanation within the story itself or at the end, explaining what the story conveys and how it should be interpreted. Through this, he guides the reader and interpreter on how the work should be understood. The story we have chosen for this paper is the "Shopkeeper and Parrot" story, which is briefly as follows: A shopkeeper has a very well-trained parrot that speaks very well and waits at the shop when the shopkeeper is not around. One day, while the parrot is waiting in the shop, a cat, which enters to hunt mice, scares the parrot. In its panic, the parrot flies and accidentally knocks over bottles of rose oil inside the shop. When the shopkeeper arrives, he angrily strikes the parrot on the head, causing it to lose its feathers. After this, the parrot stops speaking. The shopkeeper, saddened by the situation, tries to find ways to make the parrot talk again, but he fails. One day, a bald dervish enters the shop, and upon seeing him, the parrot speaks again, saying, "Hey dervish, did you become bald because, like me, you spilled rose oil?" Mevlâna, in the interpretation of this story, focuses on how a wrong comparison, like the one the parrot makes, can create confusion in understanding values. In this paper, the story and Mevlâna's thoughts on it are examined, and the main message of the story is conveyed through the concept of comparison.

Keywords: Mevlâna, Mesnevi, Shopkeeper, Parrot, Comparison.

Giriş

Bakkal ve Papağan Öyküsü, bu çalışmada esas aldığımız kaynağa göre (Avşar; 2017) ilk cildin 249 ila 329. beyitleri arasında yer alan 80 beyit tutarında bir hikâyedir. Hikâyenin ilk on sekiz beyti, *Bakkal ve Papağan Hikâyesi*, onu takip eden 60 beyit ise Mevlâna'nın bu hikâyeyi değerlendiren manzum şerhidir. Söz konusu öykü, eserin ikinci hikâyesi olup Padişah ile Halayık adlı ilk öykünün son beyti olan 248. beyitteki şu bağlantı üzerinden metne dâhil edilir.

*Kendince kıyas ediyorsun ancak
Çok fazla uzağa düştün, iyi bak!**

* Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi. ORCID:

*** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi, ORCID:

* Bu bildirideki Mesnevî beyitleri, Ziya Avşar'ın *Mesnevi I. Cilt*, İncir Yayıncılık, Kayseri 2017 adlı eserinden alınmıştır.

İlk öykünün son beyti olan bu beyit, kuyumcunun ölümü üzerine yapılan şerhi sonuca bağlayan ancak ardından gelen öyküye de kapı açan bir işlev görür. Aslında bu işlev neredeyse Mesnevi'nin bütün öyküleri için geçerli olan bir tutumdur. Mevlâna Mesnevî'deki öyküleri çerçeveli öyküler tarzında bir anlatımla birbirine bağlar. Öyle ki okuyucu, Mesnevi külliyyatını okuduğunda bütün ciltleri dolduran tek ve büyük bir öykü okuduğu kanısına sahip olur.

Mevlâna'nın hikâye aktarma tarzı; kimi zaman hikâye içinde, kimi zaman da hikâye bittikten sonra, anlatmak istediği kavramla ilgili açıklamalara girişmesidir. Bu açıklama ve şerh kısımları okunduğunda Mevlâna'nın öyküden murat ettiği kavram ve kavramları özenle şerh ederek okuyucuyu bu konuda eğitmek istediği anlaşılır. Fakat metnin edebî bir tür olan mesnevi nazım şekli üzerinden genişlemesi, onların aynı zamanda bir estetik ve sanat konusu olmasından dolayı, murat edilen kavram ve o kavrama altlık teşkil eden yardımcı kavramlar, mana açısından genişleyip derinleşen bir yapı sunarlar. Başka bir ifadeyle Mesnevi'deki hikâyelerin ve hikâyeler içindeki figürlerin farklı düşünce alanlarıyla bağlantılarının bir sonucu olarak eser çok farklı okuma ve yorumlara kapı açan bir zenginlik gösterir.

Hikâyenin anlatımından sonra Mevlâna'nın kıyas fikri üzerine kurguladığı metnin bizzat kendisi tarafından yapılan manzum şerh kısmı gelir. Mevlâna'nın kıyasta önelediği husus, peygamberler ve velilerin sıradan insanlarla kıyaslanmasının çarpıcı yanılığına dikkat çekmektir. Ancak daha özelde ise gerçek velilerin sıradan insanlarla kıyasının vahametini kavratmak ister. Mevlâna, Allah dostu olan ve peygamberlerin izinden giden velilerin yanıltıcı kıyaslardan dolayı değerlerinin bilinmemesine vurgu yapar. Veli, lügatta arkadan giden demektir. Velinin arkasından gidip yolunu takip ettiği kimseler ise peygamberlerdir. Mevlâna bu niteliklerinden dolayı velileri, maddi ve manevi sahada peygamberlerin varisi sayar.

Mesnevide anlatılan hikâyeleri pek çok yönden tahlil etmek mümkündür. Zaten bu hikâyeler de bu maksada göre tertip edilip kurgulanırlar. Mevlâna, Mesnevi'nin manzum dibacesi olarak nitelemenin yanlış olmayacağı ilk 35 beyti;

Gelin dostlar, dinleyin şu kıssayı,

Gerçek hâlimizin nakdidir payı.

Beytiyle bitirir. Mesnevideki hikâyelere bu verinin ışığından bakılırsa Mevlâna'nın kıssa adını verdiği bu hikâyeleri, insanların gerçek durumlarını açıklayıp değerlendirmek üzere aktardığı görülür. Peşin para ve akça anlamına gelen nakit, mal alım satımında malın değerini belirleyen ticari bir kavramdır. Mevlâna ticarî malın parasal karşılığını belirleme ölçüsü olan bu kavramı, insanların eylem, davranış ve amellerini ölçmek için kullandığı hususi bir kavrama dönüştürür. Mesnevi'deki hikâyeler, din ve tasavvufun temel ilkeleri çerçevesinde üretilen kavramları, okuyucunun daha rahat anlaması amacına dayanır. Bu açıdan Mesnevi'deki her hikâyeyi bu kavramlarla murat edilen manayı anlamak açısından okumak gerekir.

Mevlâna Mesnevi'de ilk hikâyenin son kısmı olan, kuyumcunun ölümü meselesini işlerken padişahın onu öldürtmesinin ilahi ilham ve emirle olduğu düşüncesini, Kurandaki Hızır Kıssası'na bağlayıp kuyumcunun öldürülmesindeki hikmeti bu kıssa üzerinden açıklar. Hızır'ın o çocuğu Allah'ın emriyle öldürdüğünü söyleyerek bu işin hikmetini anlamayanların, onu kendilerince kıyas ederek hakikatten uzaklaşmalarına dikkat çeker. Tıpkı bunun gibi, *Bakkal ve Papağan Öyküsü* de kendilerine göre kıyas yapanların, olayın gerçeğinden ne kadar uzak düştüklerini gülünç bir durum içinden gösterir.

Şimdi Mesnevî şarihlerinin bu öyküyü nasıl yorumladıklarına bakalım. Mesnevî'nin Anadolu sahasında bütün ciltlerinin tam şerhini kaleme alan ilk şarih Gelibolulu Sururî'dir. Sururî, Farsça olarak yazdığı bu şerhte; papağanın gül yağını dökmesi olayını, Allah'ın sır yağını dökerek İlahî gazap ve öfkeye uğrayan ham kişilerin durumları olarak gösterir. Buna

göre insan, bilgisi, konuşma yetisi ve belagat gücüyle gururlanmamalıdır. Zira bu gururun sonu, papağanın başına inen silleye kel olması gibi cezaya müstahak olur. Sururî, papağanın kendi hâlini, hırka sahibinin durumu ile kıyaslamasını hatalı bularak bu durumun, kendi hâlini Allah dostlarının hâlleriyle kıyaslamak gibi bir yanlışla yol açacağını söyler. Şarih, acı ve tatlı suyun berraklık bakımından benzerliği hakkında da şöyle söyler: “Yani iyi ve kötü su birbirine benzer. Nitekim bakana göre acı su da tatlı su da berraktır. Şüphesiz nebiler ve veliler görünüşte beşerdirler. Ancak diğer insanlar gibi olmayıp velilik ve nebilik bağından dolayı görünüş bakımından değil, nefis ve ruh açısından üstündürler (Kardeş, 2022).

Sürûrî’nin Farsça şerhini örnek alarak Anadolu’da Mesnevi’nin Türkçe ile tam şerhini yapan ilk şarih olan Şem’î, papağanın başının kel olması durumuna dair şerhi, isim vermeden Sürûrî’den tercüme ederek aktarır. Acı suyla tatlı suyun benzerliği bahsinde kâfirlerin sureta nebi ve velilere benzediklerini ama sireten iş ve durumlarında kesinlikle münasebet bulunmadığını söylemesi de Sürûrî’nin fikrinin tekrarıdır (Dağlar, 2009: 324).

Ankaravi ise pak olan evliyanın işini kendisiyle kıyas etmenin yanlışlığına değinerek halkın bu kıyas yüzünden yol şaştığını belirtir. Bu farkı zevk sahiplerinin anlayacağını bu zevkten mahrum olanların büyü ile mucize arasındaki farkı idrak edemiyerek ikisin aslını da hile sanacağına işaret eder (Tanyıldız, 2010: 150).

Fazlullah Rahimî, bu öykü bağlamında kıyas meselesine dikkat çekerek bütün dünya halkının dudu gibi boş ve hükümsüz kıyasta bulunmalarından dolayı yolu ve izi kaybettiklerini belirtir. Peygamber ve velilerin sırlarına vakıf olmayanların onları kendilerine göre kıyas eylemeleri sebebiyle İlâhi zevkten nasipsiz olup cehalet çölünde kaldıklarını belirtir (Rahimi, 2021: 44). Mesnevî’de ilgili hikâye metni şu şekildedir:

*Vardı bir bakkalda hoş bir papağan;
Güzel sesli, yeşil enkli, konuşkan.*

*Her zaman dükkâna bekçilik eder,
Söylerdi esnafa ince nükteler.*

*İnsana hitapta söze kadir,di,
Kendi ötüşünde de çok mahirdi.*

*Evine gitmişti bir gün sahibi
Dükkân bekçisi de bizim dudu*

*Ansızın içeri girdi bir kedi,
Can korkusu ile zavallı dudu;*

*Çırpınıp bir uçtan bir uca uçu,
Gül yağların döküp her yana saçtı.*

*Az sonra, sahibi geldi dükkâna,
Tacirce kuruldu geçip mekâna.*

*Baktı, her yer yağa batmış sanki sel,
Dudunun başına vurup etti kel!*

*Dudu, birkaç güncük konuşmadı hiç,
Dükkân sahibi bin pişman, çekti iç.*

Yolup sakalını diyordu: “Yazık,

Buluta girdi rızık güneşim artık.

*Keşke kırılseydi kolum kökten,
O tatlı dilliyeye nasıl kıydım ben?”*

*Bakkal, dudum tekrar konuşsun diye,
Nerde yoksul görse verdi hediyeye.*

*Üç gün sonra, şaşkın ve ağlayıp zar,
Ümit kesip geçti dükkâna tüccar.*

*“Ne zaman konuşacak, bu kuş?” diye,
Eş oldu; bin bir gam ve üzüntüye.*

*Konuşması için dudunun tüccar,
Yapıyordu, türlü maskaralıklar.*

*Bir cavlakî geçti, kafa cascavlak,
Kel başı, kalaylı kap gibi parlak.*

*Dudu, konuşmaya başladı o an,
Dervişe doğru bağırdı: “Ey filan!*

*Ey kel, benim gibi neden kelsin sen?
Yoksa gül yağı mı döktün şişeden?”*

Mevlâna görüldüğü gibi öyküyü, beklenmedik bir kıyasla bitirir. Bir şiir ve öyküyü beklenmedik bir sonuçla bitirmek terdit sanatına dâhildir. Mevlâna terdit sanatını, öykünün ana fikri olan kıyas kavramını belleklere daha iyi kazımak için kullanır. Mevlâna’nın bu öykü vesilesiyle kıyas meselesine girizgâh niteliğinde kurguladığı beyitler 16 ila 18. beyitlerdir. Bu beyitlere göre papağan, saç, sakalını kazıtmış bir cavlakî dervişinin kel bir halde dükkân önünden geçmesini kendi durumu ile eşleştirir. Kendince mantıklı ama gerçekte gülünç bir kıyas yapar: Bu kıyasa göre o derviş de gül yağı dökerek sahibi tarafından darp edilerek kel olmuştur. Bu durumda Mevlâna’nın papağandan muradı, düz mantık kullanan ve bilgileriyle hakikate ulaşamayanlar, cavlakî dervişinden muradı da mana ve hakikat ile temas halinde olan Hak velileridir:

*Bu kıyas güldürdü çarşıyı, ey can!
Kendi gibi sandı, dervîşi bir an.*

Mevlâna benzerlerin kıyasının ne kadar yanıltıcı olduğuna dair ilk delili dilden getirir. İmlada aynı harflerle yazılan *şîr* kelimesi hem aslan hem de süt anlamlarına gelir. İki kelimenin de imlaları aynıdır fakat hakikatte ormanlar şahı aslan nerede, beyaz ve latif süt nerededir! Hoş bir cinas oyunu gibi görünen bu durum, kâğıt üstünde gözü aldatılabilir ancak kelimenin metin içinde delalet ettiği manayı kavrayan zihin, gözün önündeki perdeyi açarak gerçeği tüm açıklığıyla gösterir.

*Kendinle kıyas etme pak erleri,
Şîr; aslan ve süttür, bir mi yerleri?*

Halkta bu yüzdendir, yol şaşmalar,

Hak abdalından kimin haberi var?

Mevlâna halktaki yol şaşmaları, kıyası yanlış yapmalarına bağlar ve bu durumu papağanın kendince kıyas yapması örneği üzerinden ifade eder. Bu açıdan bakınca temel meseleleri anlamada kıyası yanlış bir zemin üzerine oturtanların durumunu, *papağan kıyası* diyebileceğimiz bir hal ile izah eder. Tam da bu noktada Mesnevî'nin öyküler yoluyla pek çok durumu ifade edebilecek bir dil kabiliyeti taşıdığını belirtmekte yarar vardır. İşte kıyastaki bu inceliği bilmeyen cahil çoğunluk, papağan usulü kıyastan hareketle peygamberlerle denklik ve velilerle aynılık iddiasında bulunurlar. Bu iddialarındaki temel tez ise onların da kendileri gibi insan olmalarıdır. Bunlara göre peygamber ve veliler de kendileri gibi yiyip içmekte ve kendileri gibi yatıp uyumaktadırlar. İlk bakışta muhataba çok mantıklı gelen bu kıyas, Mevlâna'ya göre körlük denizine batmaktan farksızdır. Zira nebi ve velilerle kendilerini kıyaslayan bu kuru kalabalık, aslında papağan kıyası yapmaktadırlar. Oysa o kıyas ile bu kıyas arasında uçsuz bucaksız bir fark vardır:

*Denklik dava ettiler nebîlerle,
"Biz aynıyız!" dediler velîlerle.*

*"Bak, biz de beşeriz, onlar da beşer,
Biz de yer, uyur onlar da!" dediler.*

*Görmediler, olunca körlüğe gark,
Vardır arada uçsuz bucaksız fark.*

Mevlâna papağan kıyasının yanlışlığını vurgulamak için sadece imla delili ile yetinmez. Önerisini desteklemek için, bu delili takiben söz meydanına doğadan seçtiği üç delil daha sunar. Doğadan seçilen birinci delil arılardır. Mevlâna, aynı ortamda beslenen iki arı türüne işaret eder. Bu arılardan biri olan bal arısı, aynı beslenme ortamından aldıklarını bal olarak verirken diğer bir tür olan yabancı arıysa buna karşılık zehir üretmektedir.

*İki tür arı, bir yerden beslenir,
Biri bal verir, diğeryse zehir!*

Mevlâna'nın doğadan seçtiği ikinci delil ceylanlara dayanır. İki tür ceylan aynı otlaklarda otlayıp aynı sulardan içtikleri halde, birinin göbeği halis misk yatağı iken öbürünün göbeği sadece idrar ifrazatına yarayan bir organdır. Misk ceylanının göbeğinden elde edilen misk, mis gibi kokusuyla aktar dükkânlarının en seçkin köşelerinde zamane güzellerine ağır pahaya satılırken, sadece idrar ifrazatına yarayan ceylan göbeği ise pis kokusundan dolayı kimsenin rağbet etmediği necis bir uzuvdan başka bir şey değildir.

*İki tür ceylan, su içer, otlanır,
Biri saf misk verir, biri kaşanır!*

Mevlâna'nın doğadan getirdiği üçüncü delil ise kamışlardır. Kamışların bir türü dere kenarında su içip boy atan sıradan bir ot iken diğeri içinde şeker taşıyan değerli bir kamıştır.

*İki kamış, aynı suyu içtiler,
Biri boştur, öbürü yük yük şeker.*

Dikkat edilirse Mevlâna papağan kıyasını tenkit ederken tabiattan getirdiği delillerde

türlerin aynı olmasına rağmen, onların ortaya koydukları ürünlerin birbirine zıt değerler taşımaya vurgu vardır. Yaban arısının ortaya koyduğu ürün zehir iken bal arısının sunduğu ürün insanlığın temel gıdalarından biri olan baldır. İki tür ceylandan ot ceylanının göbeği idrar kesesiyken misk ceylanının göbeği misk madenidir. Yine kamışlardan bir kısmı sadece boy atıp içlerinde pamukçuk biriktirirken diğer kısmı içlerinde insanlığın yararına olan yük yük şeker taşımaktadır.

Mevlâna deliller vasıtasıyla ulaştığı bu sağlam kıyastan sonra, tabiatın bu yöntem üzerine getirilecek binlerce örnek bulunduğu gerçeğine dikkat çeker. Bunların hepsini tek tek kıyas etmek akılcı değildir. Ancak sayıları ne olursa olsun bu deliller için değişmez olan tek gerçek, türlerinin aynı olmasına mukabil aralarındaki büyük farktır. Ona göre iki varlığın suret yönünden benzeşmesi yaratılıştaki adalet ilkesinin bir gereğidir. Ancak suret bakımından benzerlik muhteva yönündeki benzerliğin teminatı değildir. Varlıklar zahiren benzeyip batınen farklı ve görünüş itibarıyla aynı ancak muhteva yönünden çok farklı olabilirler.

Sözgelimi acı suyla tatlı su, berrak oluş yönünden ayırt edilemezler. Ancak tadıldıklarında anlaşılır ki birinin muhtevasında yoğun tuz olduğu için zehir gibi acı, diğerinin muhtevasındaki bileşikler ölçülü olduğu için lezizdir. Mevlâna acı ve tatlı su mecazlarıyla iki bilgin tipine işaret eder. Bunlardan biri ilmini fitne çıkarmak için kullanır ancak asıl maksadını gizleyerek fitne zehrini sözlerinin içine hak ve hakikat kılığında yerleştirir. Diğer ise ilmini, ilmin asıl amacı olan kalpleri ve milleti fitneden arıtmak ve insanları hak ve hakikate yöneltmek için kullanır. Beyanlarına bakıldığında ikisi de hakikatten dem vurmaktadır. Fakat özü doğrunun hakikati ile özü eğrinin hakikati arasında yüz yıllık mesafe vardır. Bu farkı halk anlamaz o halde bunlar arasındaki farkı ancak hakikat zevkini bilen bir marifet ehli fark eder:

*Böyle, yüz binlerce benzere bak da,
Farkı gör, yetmiş yıl yol var arada.*

*İki suretin benzeşmesi haktır,
Acı su da tatlı su da berraktır.*

*Bir zevk ehli bul, başkası ne anlar,
Acı suyla tatlı suda ne fark var!*

Âlemin hakikatinden ve mananın yüceliğinden haberdar olmayan papağan kıyasçıları, Hz. Musa'nın esasının ejderhaya dönüşme mucizesini, büyücülere özgü bir aldatma sanarak mucizeyi büyü ile kıyasladılar. Büyücü hokkabazlık yapıp olmayanı varmış gibi gösterdiğine göre Hz. Musa da onlar gibi olmalıdır diye akıl yürüttüler. Papağan kıyasının piri olan büyücüler, Hz. Musa'ya meydan okuyarak ellerine onun asası gibi birer asa alıp onunla müsabakaya girdiler. Müsabaka meydanına dışarıdan bakanlar, Hz. Musa'nın elindeki asa ile büyücülerin ellerindeki asalar arasında bir fark görmediler. Mevlâna, Hz. Musa'nın esasının ardında Allah'ın rahmetinin, büyücülerin asalarının ardında ise Allah'ın lanetinin bulunduğunu söylerek o gün o meydanda rahmet ile lanetin yarıştığını söyler.

*Büyüyü mucizeye kıyas ile
Sanır, ikisinin de aslı hile.*

*Girip sahirler, Mûsâ'yla cedele,
Onun asâsından aldılar ele.*

Bu asâdan ona, derin bir fark var,

Bu işten o işe yol; uzun ve dar.

*Sihrin ardında Hakk'ın laneti var,
Mucizedeyse Hakk'ın rahmeti var.*

Mevlâna olayların zahirine bakarak kıyas etme tarzındaki yanılmanın nedenini her varlığın görünüşte bir cisim olmasına karşılık, özü ve manası itibarıyla bir isim olması gerçeğine bağlar. Her cisim, manada bir isimden ibaret olunca bu kez ortaya isimlerin manası meselesi çıkar. Meseleyi daha iyi anlamak için konuyu asa örneği üzerinden yürütmeye devam edelim. Hz. Musa'nın asası da büyücülerin asaları da birer isimdir. Ancak Hz. Musa'nın asasının ismi rahmet, Hak katındaki adı da ejderhadır. Müsabaka günü, Hz. Musanın elinde asa gibi görünen nesne, Hak katındaki gerçek anlamıyla tecelli edince ejderhaya dönüşerek büyücülerin sahte yılanlarını yutuverir. Çünkü büyücülerin asalarının ismi lanet olup Hak katındaki anlamı ise ejderha yemiydi. Büyücüler asalarını meydana atınca onların Hak katındaki anlamları tecelli edip birer ejderha yemine dönüştüler. Bunun üzerine Hz. Musa'nın ejderhası da o yemleri iştahla yiyerek onları meydandan temizledi. Böylelikle Firavun ve büyücüleri yanlış kıyas yapmanın bedelini Hz. Musa karşısında aciz düşerek ödediler.

Bu durumda Mevlâna bir olay ve durumun zahirine bakarak kıyas yapmanın insanı, öyküdeki papağan gibi gerçeğin yolundan uzak düşüreceğini söyler. Papağanın yaptığı kıyas, zahire göre yapılmış bir kıyas olduğu için, hakikatin manasıyla kavranmasının önünde bir engeldir. Mevlâna bu kıyastan kurtulmanın ve bu engeli geçmenin çaresini manasıyla kıyas etme usulünde görür. Ona göre nebiler ve onların varisi olan veliler, ulaştıkları marifet bilgisi sayesinde cisimleri isimlere dönüştürerek bizleri o isimlerin Hak katındaki anlamlarından haberdar ederler.

Buraya kadar izah ettiğimiz hususları, iki sütunlu basit bir tablo halinde gösterecek olursak tablonun en üst sütununda kel papağanın kendisini kel derviş ile kıyaslamasının gülünç yanlışlığı vardır. Öyküyü bu noktadan itibaren yorumlayan Mevlâna, papağanın kıyasının yanlışlığını ifade ederken aralarında benzerlik olan ama kıyasta aynı gülünç yanlışlık içeren yedi delil sunarak düz mantıkla yapılan kıyasların aldatıcı oluşuna dikkat çeker.

kel papağan	kel derviş
halk	nebi ve veliler
şir (süt)	şir (aslan)
yabani arı	bal arısı
ceylan	misk ceylanı
Kamış	şeker kamışı
içimlik berrak su	acı tuzlu su
Firavunun büyücüleri	Hz. Musa

Sonuç

Mevlâna kuyumcunun ölümü bahsinde, Hızır'ın bir çocuğu öldürmesiyle halktan birinin bir çocuğu katlinin olmayacak bir kıyas olduğunu ileri sürerek iddiasının ispatı için Bakkal ve Papağan Öyküsü'nü anlatır. Mevlâna bu öyküyü şerh ederken yanlış kurulan bir kıyasın gülünçlüğü içinden ortaya çıkacak kargaşaya işaret eder. Bu kargaşa içinde oluşacak bir ölçüt yitiminin sağlıklı değerlendirme yapmaya engel teşkil edeceğinin altını çizer. Ancak

Mevlâna bu hikâyeyi kıyasın doğru anlaşılmasına verdiği önem bağlamında nakleder. Ona göre kıyasın doğru anlaşılması, velilerin yerinin de doğru anlaşılmasına hizmet edecektir. Mevlâna'nın bu hikâyeyi anlatma nedenlerinden biri de kendi zamanında velilere yönelik bakışın negatif bir hal almasına yönelik bir algıları değiştirme düşüncesi olmalıdır. Mevlâna bu öykü vesilesiyle halk ile veliler arasında kıyas yapmanın gülünç yanlışlığına işaret eder. Benzerleri kıyas etmenin yanlışlığı bir yana, Mevlâna bunların insan olmak temelinde aynı gıdaları yeseler bile ürettikleri kültür bakımından bile farklı yerlerde durduklarını söyler. Avam yediklerinden necaset ve haset hâsıl olurken velinin yediklerinde Hak nuru belirir. Şu halde gerçek bu olduğuna göre kıyas da bu gerçeğe göre yapılmalıdır. Değilse hakikatten kopuk bir kıyas bireylerin ve toplumun algısında kargaşaya yol açar.

KAYNAKÇA

- Avşar, Ziya (2017), *Mesnevi I. Cilt*, İncir Yayıncılık, Kayseri.
- Dağlar, Abdülkadir (2009), *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. cilt)* (inceleme-tenkitli metin-sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Fazlullah Rahimi (2021), *Gülzâr-ı Hakikat*, Haz. Hüseyin Top, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kardeş, Seyhan (2022), *Sürûrî'nin Mesnevî Şerhi, (I. Cilt)* (Tenkitli Metin-Dizin), Kırıkkale ve Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortak Doktora.
- Tanyıldız, Ahmet (2010), *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî - Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt)* (inceleme-metin-sözlük) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. Yayınlanmamış Doktora Tezi.